

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΓΙΑ ΤΗ

ΛΙΜΝΟΘΑΛΑΣΣΑ

ΤΟΥ

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ΕΥΕΛΙΚΤΗ ΖΩΝΗ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΔΡΟΣΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΜΑΡΤΙΟΣ 2016

ΔΙΔΑΣΚΩΝ: ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Λιμνοθάλασσα Μεσολογγίου

Συντεταγμένες:  38°22'N 21°25'E

Λιμνοθάλασσα Μεσολογγίου



Η λιμνοθάλασσα Μεσολογγίου

Γεωγραφικό Διαμέρισμα	<u>Στερεάς Ελλάδος</u>
Νομός	<u>Μεσολογγίου</u>
Τύπος λίμνης	<u>Λιμνοθάλασσα</u>
<u>Εκροή</u>	<u>Εύηνος</u>
Μέγιστο Μήκος	27.300 <u>m</u>
Μέγιστο Πλάτος	14.800 <u>m</u>
Μέσο Βάθος	0,1 <u>m</u>
Μέγιστο Βάθος	5-6 <u>m</u>

Νησιά	το <u>Βασιλάδι</u> , η <u>Θολή</u> , η <u>Κλείσοβα</u> , το <u>Κόμμα</u> , η <u>Μαρμαρού</u> , η <u>Πλώσταινα</u> , ο <u>Προκοπάνιστος</u> και ο <u>Σχοινιάς</u>
-------	--

Η Λιμνοθάλασσα του Μεσολογγίου είναι η μεγαλύτερη της Ελλάδας που αποτελεί ένα ξέβαθο της θάλασσας από τις προσχώσεις του Αχελώου. Πρόκειται για παραθαλάσσια λίμνη, προ του Μεσολογγίου, με θαλάσσιο νερό

που εκτείνεται από την Άκρα Μπαμπακούλα, παρά τις εκβολές του [Ευήνου](#), μέχρι τους πρόποδες του όρους Κατσιλάρη προς το [Ιόνιο Πέλαγος](#), και σε βάθος μέχρι του ιχθυοτροφείου Παλιοποταμος. Χωρίζεται από την ανοικτή θάλασσα του [Πατραϊκού Κόλπου](#) από ένα παράκτιο διάζωμα, ύψους μέχρι 80 εκατοστά από τη μέση στάθμη της θάλασσας, που δημιούργησαν οι προσχώσεις των ποταμών Ευήνου και Αχελώου. Έχει μέγιστο μήκος περίπου 27.300 μέτρα και μέγιστο πλάτος 14.800 μέτρα.

Το μεγαλύτερο βάθος της λιμνοθάλασσας αυτής φτάνει τα 5-6 μ., αλλά το μεγαλύτερο μέρος της έχει βάθος που δεν ξεπερνάει το μισό μέτρο. Κοντά στις ακτές το βάθος φτάνει το 0,1 του μέτρου και γι' αυτό είναι πρόσφορος τόπος για [αλυκές](#). Περίφημο είναι το αβγοτάραχό της που βγαίνει από τον θηλυκό κεφαλό που λέγεται μπάφα.

Ο [Στράβωνας](#) την ονόμαζε *Κυνία λίμνη*.

Το [1930](#) ξεκίνησαν τα πρώτα έργα εκβάθυνσης με [βυθοκόρους](#) όπου ανοίχθηκε διάυλος από την ανοικτή θάλασσα μεταξύ Τουρλίδας και Βασιλάδι μήκους 6 χιλιομέτρων, πλάτους 50 μέτρων και μέσου βάθους περίπου 6.15 μέτρα (από κατώτατη [ρηχία](#)). Ο διάυλος αυτός καταλήγει στη κυρίως λεκάνη που σχηματίζει τον κυρίως εμπορικό λιμάνι και την πριν από μερικά χρόνια κατασκευασθείσα Μαρίνα Μεσολογγίου που παρουσιάζει ρομβοειδές σχήμα με μήκος πλευράς 300 μέτρα και βάθος που κυμαίνεται από 5.80 μέτρα έως και 9.35 μέτρα. Εντός της λιμνοθάλασσας υφίστανται οκτώ ιστορικές [νησίδες](#) οι περισσότερες των οποίων αναφέρονται στην ιστορία της πολιορκίας του Μεσολογγίου κατά την [Ελληνική Επανάσταση του 1821](#) όπου αναδείχθηκαν τόποι ηρωισμών. Αυτές είναι, (κατ' αλφαβητική σειρά): το [Βασιλάδι](#), η [Θολή](#), η [Κλείσοβα](#), το [Κόμμα](#), η [Μαρμαρού](#) (δεν υφίσταται πλέον), η [Πλώσταινα](#) (δεν υφίσταται πλέον ως ιχθυοτροφείο), ο [Προκοπάνιστος](#) και ο [Σχοινιάς](#), προ των οποίων λαμβάνουν αντίστοιχα ονομασίες τα παρακείμενα επιμέρους ιχθυοτροφεία.

Η λιμνοθάλασσα προστατεύεται από την γνωστή [συνθήκη RAMSAR](#) και αποτελεί περιβαλλοντικό πάρκο και [οικοσύστημα](#).

Η λιμνοθάλασσα Μεσολογγίου ενώνεται με την λινοθάλασσα Αιτωλικού με το ιχθυοτροφείο Πόρος που δεν υπάρχει πλέον και η οποία φθάνει μέχρι την Κωμοπολή Σταμνα και Άγιος Ηλίας.

Η Λιμνοθάλασσα Μεσολογγίου

Η λιμνοθάλασσα Μεσολογγίου-Αιτωλικού είναι η μεγαλύτερη στην Ελλάδα και συνολικά το σύμπλεγμα των υγρότοπων απλώνεται σε μια τεράστια έκταση που καταλαμβάνει 220.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Δύο ποταμοί έρχονται και εκβάλλουν εδώ, ο Αχελώος (πατέρας των ρεόντων υδάτων της αρχαιότητας) και ο Εύηνος (ή Φίδαρης). Είναι τέτοια η παροχή νερού του Αχελώου που δικαιολογεί την εκτεταμένη λεκάνη απορροής, ενώ οι προσχώσεις που δημιουργεί (ή σωστότερα δημιουργούσε) από την απόθεση φερτών υλών είναι τόσο σημαντικές ώστε και ο Θουκυδίδης αναφέρεται στην επισφαλή για εχθροπραξίες προσχωσιγενή δράση του! Σήμερα ο ήρεμος υγρός γίγαντας κινείται νωχελικά μέσα σε κανάλια και καταλήγει στη θάλασσα δίχως να εναποθέτει ιζήματα, δίχως να κουβαλά ζωή... παρά τόνους από φυτοφάρμακα! Την ορμή και την ενέργειά του την έχασε στα φράγματα-τεχνητές λίμνες των Κρεμαστών, του Καστρακίου και του Στράτου, ενώ με την επερχόμενη ολοκλήρωση των έργων εκτροπής του ουδείς γνωρίζει ποια θα είναι τα νέα δεδομένα και οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις στο δέλτα και τη λιμνοθάλασσα.

Αν μπορούσε να μετρήσει κανείς αυτό το παράλιο «μέτωπο» της λιμνοθάλασσας θα έβρισκε ότι έχει μήκος πάνω από 50 χιλιόμετρα. Το μεγαλειώδες αποτέλεσμα μπορεί να μη γίνεται αντιληπτό με τα νούμερα, το



μάτι όμως καταλαβαίνει και θαυμάζει. Οι άνθρωποι δεν θαμπώθηκαν μονάχα από την ομορφιά του τοπίου, αλλά και από τον πλούτο του. Εκατοντάδες οικογένειες ζουν μέχρι σήμερα από τα πλούσια αλιεύματα. Η αφθονία σε τροφή που προσφέρουν τα ρηχά νερά της λιμνοθάλασσας έλκει τα ψάρια που διαλέγουν να μεγαλώσουν εδώ και όχι στο πέλαγος. Η έξοδός τους από τη λιμνοθάλασσα είναι δύσκολη... και τα περισσότερα παγιδεύονται τεχνηέντως! Πέντε είδη κέφαλου, λαβράκια, τσιπούρες, χέλια και γοβιοί είναι τα βασικά είδη που ψαρεύονται και η «παραγωγή» φτάνει σε χιλιάδες τόνους ετησίως.

Πολύ σημαντικός είναι ετούτος ο υγρότοπος και για τα πουλιά (συγκαταλέγεται ανάμεσα στους 11 διεθνούς σημασίας της Συνθήκης Ραμσάρ). Τα μεταναστευτικά χρησιμοποιούν τη λιμνοθάλασσα για σταθμό ανάπαυσης και ανεφοδιασμού, ενώ στην περιοχή έχουν παρατηρηθεί πάνω από τα 200 διαφορετικά είδη, εκ των οποίων τα 70 είναι σπάνια ή απειλούμενα. Χαρακτηριστικό είδος ο λεπτόραμφος γλάρος, που είναι και αυστηρά προστατευόμενο. Πάντως για τις φημισμένες αγριόπαπιες της περιοχής οι αριθμοί παρουσιάζουν συνεχή μείωση. Αιτίες τα συνεχή έργα αποστράγγισης και αλυκοποίησης, αλλά και το παράνομο κυνήγι. Δεν είναι τυχαίο που αυτή την περίοδο οι ντουφεκιάς των μικρόνων πέφτουν ασταμάτητα, λες και έχουμε πόλεμο!

Από την πολυδιάστατη λιμνοθάλασσα, που μόνο ελάχιστα απ'αυτά που έμαθα μπόρεσα να σας μεταφέρω, επιστρέφω στην πόλη του Μεσολογγίου, με τον ίδιο τρόπο που από την αιώρηση στο κενό πατάς ξανά τα πόδια σου στο έδαφος. Όσο και αν περιφέρεσαι στις

χωμάτινες ή ασφάλτινες λωρίδες γης, δεν θα χορτάσεις. Τα σπίτια στην Τουρλίδα, τον παραδοσιακό λιμναίο οικισμό, που χώνουν τα υποστυλώματά τους στη λιμνοθάλασσα, καθρεπτίζουν τον εαυτό τους. Παρά το γεγονός ότι φαίνονται ειδυλλιακά στο μάτι, δεν είναι εύκολο να ζεις εκεί.

Τον πρώτο οικισμό στη θέση της πόλης του Μεσολογγίου τον έχτισαν Δαλματοί πειρατές τον 13ο αιώνα επάνω σε τρεις νησίδες που αργότερα ενοποιήθηκαν. Φυσικά, θα πρέπει να γνωρίζετε ότι η ευρύτερη περιοχή κατοικείται από αρχαιοτάτων χρόνων και τα «σημάδια» στον χώρο είναι αναγνωρίσιμα και πολύ σημαντικά. Η πρώτη εκδοχή για το όνομά του προέρχεται από τη συγχώνευση των δαλματικών λέξεων *Messo laghi* που σημαίνει λιμνοχώρι. Πολλοί ιστορικοί όμως διαφωνούν και θεωρούν ότι είναι σύνθετη λέξη που αναφέρεται στην πόλη η οποία χτίστηκε «εν μέσω λόγγου». Πραγματικά μέσα και γύρω από το Μεσολόγγι υπήρχε (όπως αναφέρουν πολλοί περιηγητές του 18ου-19ου αιώνα) πυκνό δάσος από βελανιδιές, που έφτανε μέχρι τη θάλασσα, και πυκνοί άγριοι ελαιώνες. Σήμερα μην περιμένετε φυσικά να δείτε κανένα δάσος... η καταστροφή άρχισε στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και έχει απολύτως ολοκληρωθεί!

Όλοι οι δρόμοι του Μεσολογγίου οδηγούν στο τείχος με τα κανόνια και στον Κήπο των Ηρώων. Στο κέντρο του κήπου, που αποτελεί χώρο ανάπαυσης ηρώων της Ελληνικής Επανάστασης, δεσπόζει το άγαλμα του φιλέλληνα Λόρδου Βύρωνα, που έφτασε εδώ στα 1824 ενισχύοντας τη φρουρά με τρόφιμα και πολεμοφόδια. Δυστυχώς, πέθανε τον ίδιο χρόνο. Το χρονικό ενός από τα πιο σημαντικά κεφάλαια της ιστορίας μας άρχισε να γράφεται στις 15 Απριλίου

του 1825. Τότε ξεκίνησε η δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου από τον Κιουταχή αρχικά και τον Ιμπραήμ στη συνέχεια. Ένας χρόνος συνεχών μαχών... Όσο η λιμνοθάλασσα ήταν ανοιχτή, το Μεσολόγγι άντεχε. Στα νησάκια Βασιλάδι, Ντολμάς και Κλείσοβα τα κανόνια απωθούσαν τον Ιμπραήμ... Κάποτε σίγησαν και το Μεσολόγγι αποκλείστηκε. Αβοήθητοι, καταπονημένοι και πεινασμένοι οι ελεύθεροι πολιορκημένοι επιχείρησαν την Έξοδο στις 10 Απριλίου του 1826, βράδυ του Λαζάρου. Το σχέδιο όμως είχε προδοθεί. Τρεις χιλιάδες σκοτώθηκαν, δύο χιλιάδες που ήσαν άρρωστοι και ανήμποροι τινάχτηκαν στον αέρα μαζί με τις πυριτιδαποθήκες, χίλιοι πιάστηκαν αιχμάλωτοι και ελάχιστοι τυχεροί έφτασαν μέχρι το μοναστήρι του Ή Συμιού (Ίγιος Συμεών που γίνεται κάθε χρόνο το μεγάλο πανηγύρι με την απίθανη καρναβάλι), για να περάσουν στη συνέχεια τον Αράκυνθο (το βουνό) και να σωθούν. Για τους Μεσολογγίτες ακόμα και σήμερα κάθε ελεύθερος άνθρωπος θεωρείται «δημότης».

Κοιτώντας τα κανόνια και το τείχος αναρωτιέσαι πώς αυτή η χαμηλή «μάντρα» αντιστάθηκε τόσο σθεναρά. Την απάντηση θα την δώσουν οι άνθρωποι με την ψυχή τους και όχι οι πέτρες που βιάστηκαν με το αίμα τους.

Ακολουθώντας τον εσωτερικό δρόμο για το Αιτωλικό (υπάρχει και η επαρχιακή εθνική οδός) το πρώτο πράγμα που αντικρύζεις είναι τα επιβλητικά λευκά «βουνά» από αλάτι. Εδώ βρίσκεται η μεγαλύτερη εν ενεργεία αλυκή της Ελλάδας που παράγει 130.000 τόνους πλυμένου αλατιού, καλύπτοντας το 50% των αναγκών της χώρας μας!

Δέλτα του Αχελώου και η Λιμνοθάλασσα του Μεσολογγίου

Κωδικός Περιοχής: GR2310001

Γεωγραφικό Μήκος: 21ο 15'

Γεωγραφικό Πλάτος: 38ο 20'

Διοικητική Περιφέρεια: Στερεά Ελλάδα

Νομός: Αιτωλοακαρνανίας

Μέσο Υψόμετρο (m): 217

Έκταση (ha): 33687



Η περιοχή είναι ένα πολύπλοκο οικοσύστημα που βρίσκεται στη δυτική Ελλάδα και αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς υγροτόπους της χώρας. Στην περιοχή κυριαρχεί η λιμνοθάλασσα Μεσολογγίου, που βρίσκεται στο κεντρικό τμήμα του συστήματος των υγροτόπων και καταλαμβάνει έκταση 11.200 ha. Εκτός από την κεντρική λιμνοθάλασσα υπάρχουν επίσης άλλες μικρότερες: βόρεια του Αιτωλικού (1.400 ha), ανατολικά της Κλείσovas (3.000 ha) και δυτικά του Παλαιοπόταμου και οι Γουρουνοπούλες (800 ha). Οι λιμνοθάλασσες Μεσολογγίου βρίσκονται πίσω από μια διακεκομμένη αμμόδη παραλιακή λωρίδα, που βρίσκεται μεταξύ των εκβολών του ποταμού Εύηνου και του λόφου Κουτσιάρη και συνδέονται με τον Πατραϊκό κόλπο με ένα μεγάλο άνοιγμα. Στο ανατολικό τμήμα της πεδιάδας του Μεσολογγίου σχηματίζεται το δέλτα του Εύηνου. Στο δυτικότερο τμήμα της περιοχής υπάρχει το δέλτα του Αχελώου. Το μεγαλύτερο τμήμα της πεδιάδας έχει σχηματιστεί από αποθέσεις των δύο αυτών ποταμών. Στα δυτικά της περιοχής, οι αποθέσεις του Αχελώου περιβάλλουν κάποιους βράχους και λόφους, από τους οποίους υψηλότερος είναι ο Κουτσιάρης (433 m). Στην ίδια περιοχή διακρίνονται προηγούμενες κοίτες του Αχελώου. Σε περιοχές των λιμνοθαλασσών κοντά στην Αγία Τριάδα, στους Αγίους Ταξιάρχες και στο Μεγάλο Βουνό παρατηρούνται πρωτογενείς αμμοθίνες.

Το σύστημα των λιμνοθαλασσών σχηματίστηκε κατά την περίοδο του Ολόκαινου. Οι λιμνοθάλασσες του Μεσολογίου και του Αιτωλικού συνδέονται μεταξύ τους με μια στενή διώρυγα. Από γεωλογική άποψη η περιοχή ανήκει στις ζώνες Ιονίου και Γαβρόβου και συνίσταται κυρίως από ιζηματογενή πετρώματα. Όλη η γύρω περιοχή αποτελείται από άργιλο που έχει αποτεθεί σε αλμυρό νερό (μόνο κατά μήκος των κοιτών των ποταμών βρίσκουμε άργιλο που έχει αποτεθεί σε γλυκό νερό). Η άργιλος του αλμυρού νερού έχει χρώμα κυανό, ενώ του γλυκού νερού καφέ. Η παραλιακή λωρίδα αποτελείται από άμμο. Κάποια τμήματα των λιμνοθαλασσών είναι απομονωμένα, με αποτέλεσμα τη μεγάλη διακύμανση της αλατότητας κατά τη διάρκεια του έτους. Η αλατότητα κυμαίνεται έντονα επίσης στα ρηχά νερά, βόρεια του Αιτωλικού και κοντά στη Μονή Αγίων Ταξιάρχων. Η υψηλή αλατότητα το καλοκαίρι, η οποία προκαλείται από την εξάτμιση του νερού, μετριάζεται από το γλυκό νερό που εισρέει στις λιμνοθάλασσες από τους γύρω αγρούς και τα μικρά ρέματα. Κατά τη διάρκεια του χειμώνα εισρέουν μεγάλες ποσότητες γλυκού νερού, που προέρχεται περιστασιακά και από τους ποταμούς Αχελώο και Εύηνο. Οι λιμνοθάλασσες είναι γενικώς ρηχές. Το μεγαλύτερο βάθος τους είναι περίπου δύο μέτρα, αλλά η μεγαλύτερη έκταση έχει βάθος περίπου ένα μέτρο. Μόνο η λιμνοθάλασσα του Αιτωλικού έχει μέγιστο βάθος 28 m.

Η κύρια ανθρώπινη δραστηριότητα είναι το ψάρεμα. Για το σκοπό αυτό έχουν κατασκευαστεί από βλαστούς του *Arundo donax* επεξεργασμένα πλέγματα που έχουν τοποθετηθεί σε πολλούς ορμίσκους. Το υλικό αυτό ξεβράζεται σε μεγάλες ποσότητες σε κάποια σημεία της ακτής και γίνεται υπόστρωμα για έναν ειδικό τύπο βλάστησης. Οι λιμνοθάλασσες του Μεσολογίου περιβάλλονταν κυρίως από εκτεταμένα αλμυρά έλη, μεγάλο μέρος των οποίων αποξηράνθηκε, αλλά παραμένει άγονο και *Arundo donax*



αποτελεί βιότοπο άγριας ζωής. Παρά τη διαμόρφωση της γης γύρω από τις λιμνοθάλασσες υπάρχουν ακόμη αλμυρόβαλτοι, λασπώδεις παραλίες και αμμώδεις περιοχές. Γενικώς, η περιοχή χαρακτηρίζεται από ποικιλότητα οικοτόπων. Οι εκβολές του Εύηνου εκτείνονται από την ανατολική ακτή της Κλείσοβας μέχρι τους πρόποδες της Βαράσοβας. Είναι αξιοσημείωτο ότι η παρόχθια βλάστηση

του Εύηνου εμφανίζει αξιόλογες διαφορές από αυτήν του Αχελώου. Αυτό συμβαίνει διότι ο Εύηνος δεν έχει συνεχή ροή καθόλη τη διάρκεια του έτους. Στην παραλιακή ζώνη, που εκτείνεται από την ανατολική ακτή της Κλείσοβας μέχρι τα δυτικά του στομίου του Εύηνου, το έδαφος είναι χαμηλότερο από το επίπεδο της Θάλασσας και η στράγγισή του εμποδίζεται με αποτέλεσμα να πλημμυρίζει εξαιτίας των βροχοπτώσεων. Σ' αυτήν την περιοχή αναπτύσσεται ένα εκτεταμένο αλμυρό έλος με διαδοχική φυσική βλάστηση (*Tamaricetum*, *Juncetum*, *Arthrocnemetum*, *Salicornietum*).

Αν και η περιοχή είναι ένα σύνθετο οικοσύστημα που έχει δεχθεί έντονη επίδραση από ανθρώπινες δραστηριότητες, διατηρεί ακόμη σημαντική οικολογική αξία. Η χλωρίδα και η πανίδα της περιοχής παρουσιάζουν μεγάλη ιδιαιτερότητα λόγω της έντονης παρουσίας και κυριαρχίας ειδών του υγρού στοιχείου. Παρά την έντονη διαμόρφωση της γης, υπάρχουν ακόμη εκτεταμένες περιοχές με αλμυρά έλη, αμμώδεις περιοχές και λασποτόπια. Ένα σημαντικό τμήμα της περιοχής αποτελεί το μοναδικό στην Ελλάδα αμιγές δάσος φράξου που υπάρχει στην περιοχή του Λεσινίου. Υπολείμματα τέτοιου παρόχθιου δάσους υπάρχουν επίσης στις ανατολικές όχθες του Εύηνου. Αυτές οι περιοχές έχουν τεράστιο ορνιθολογικό αλλά και γενικότερα οικολογικό ενδιαφέρον. Τα αλλουβιακά εδάφη του Εύηνου είναι πολύ σημαντικά και σε πολύ καλή κατάσταση. Οι εκβολές του ποταμού αποτελούν ένα από τα πιο σημαντικά οικοσυστήματα. Οι φυτοκοινωνίες στην περιοχή βρίσκονται σε εξαιρετικά καλή κατάσταση. Η παραλιακή ζώνη μεταξύ Κλείσοβας και Εύηνου, που είναι σε πολύ καλή φυσική κατάσταση, είναι το μεγαλύτερο ενιαίο τμήμα φυσικού αλμυρού έλους στην περιοχή. Μεγάλο οικολογικό ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η αμμόφιλη βλάστηση, που αναπτύσσεται κυρίως στις νησίδες των λιμνοθαλασσών. Η χλωρίδα περιλαμβάνει πολλά ενδιαφέροντα, ενδημικά, σπάνια ή απειλούμενα είδη. Η πανίδα της περιοχής εμφανίζει επίσης μεγάλη ποικιλότητα.

Είδη ζώων που ζουν στην περιοχή είναι: *Rhinolophus euryale*, *Tursiops truncatus*, *Lutra lutra*, *Testudo hermanni*, *Testudo marginata*, *Emys orbicularis*, *Mauremys caspica*, *Caretta caretta*, *Elaphe quatuorlineata*, *Rutilus alburnoides*, *Phoxinellus spp.*, *Rutilus rubilio*, *Barbus meridionalis*, *Barbus capito*, *Cobitis trichonica*, *Silurus aristotelis*, *Aphanius fasciatus*, *Lycaena dispar*.

Λιμνοθάλασσα Μεσολογγίου , ένας υπέροχος τόπος!!!!

Ο Όμηρος περιγράφοντας για πρώτη φορά, τη Λιμνοθάλασσα του Μεσολογγίου την αποκάλεσε "περικαλλέα λίμνη". Ήταν φυσικό να τον γοητεύσει. Πρόκειται για ένα συναρπαστικό σκηνικό της φύσης που μεταμορφώνεται ανάλογα με τις εποχές, παραμένοντας φιλόξενο και αποτελώντας πηγή πλούτου για τον άνθρωπο.

Η Λιμνοθάλασσα του Μεσολογγίου είναι μια παραθαλάσσια λίμνη στην οποία εισχωρεί η θάλασσα και μαζί με τη Λιμνοθάλασσα του Αιτωλικού και το Δέλτα του Αχελώου και του Εύηνου σχηματίζουν έναν από τους μεγαλύτερους υδροβιότοπους της Μεσογείου, έκτασης 336.870 στρεμμάτων με εναλλασσόμενους γλυκόβαλτους και αλμυρόβαλτους και μια εξαιρετικά πλούσια βιοποικιλία. Εκεί απλώνεται ένας φυσικός παράδεισος από υδροχαρή δάση, αμμοθίνες, λουρονησίδες, αμμόδεις όχθες και αλμυρολίβαδα.

Περισσότερα από 250 είδη ενδημικών πουλιών ζουν στη λίμνη ή περνούν εποχιακά. Υδρόβια, φοινικόπτερα (φλαμίγκος), αβοκέτες και χουλιανοί καθρεφτίζουν το πέταγμα τους στα ήρεμα νερά της λιμνοθάλασσας που συνεχώς αλλάζουν χρώμα από τα παιχνιδίσματα του φωτός και του ουρανού. Τα νερά, πλούσια σε ψάρια, κυριαρχούνται από τη μπάφα, το θηλυκό κεφαλόπουλο από το οποίο βγαίνει το ονομαστό αβγοτάραχο. Η λίμνη ζει και προσφέρει τους θησαυρούς της στους ανθρώπους, το ολόλευκο αλάτι της, μια εκπληκτική τοπική κουζίνα, το bird watching... Η άγρια ζωή και οι άνθρωποι μοιάζουν να έχουν βρει μια ισορροπία εδώ και χιλιάδες χρόνια που, όμως, φαίνεται πια να αγγίζει τα όριά της...

Η ευρύτερη περιοχή της λιμνοθάλασσας είναι Εθνικό Πάρκο που προστατεύεται από τη Συνθήκη Ramsar, αλλά κυρίως προστατεύεται από το ίδιο το φυσικό περιβάλλον που περικυκλώνει αυτόν τον θαυμαστό υδροβιότοπο με τους ορεινούς όγκους της Βαράσοβας και του Αράκυνθου, τα Πτερωτά, τον Κουτσιλάρη, αλλά και το Φαράγγι της Κλεισούρας. Γύρω από τη λιμνοθάλασσα, τις νησίδες και τα γύρω όρη υπάρχει καθεστώς προστασίας και πολλά Καταφύγια Άγριας Ζωής και τόποι βιογενετικού αποθέματος, καθώς πρόκειται για μια εξαιρετικά σημαντική περιοχή για αναπαραγόμενα, διαβατικά και διαχειμιάζοντα υδρόβια και αρπακτικά πτηνά. Ιδιαίτερα σημαντικό περιβαλλοντικά είναι και το Δάσος του Φράξου 600 στρεμμάτων, κοντά στο Λεσίνι, γεμάτο αρωματικούς φράξους, ασημόλευκες, ασημοϊτίες, φτέλιες και δάφνες. Στο δάσος αυτό φωλιάζουν χιλιάδες πουλιά, αλλά και ερπετά, αμφίβια και πολλά άγρια ζώα. Το 1985 ανακηρύχθηκε από το υπουργείο Γεωργίας Μνημείο της Φύσης. Η χλωρίδα της ευρύτερης περιοχής περιλαμβάνει ορισμένα σπάνια είδη όπως είναι η *Centaurea sonchifolia*, η *Silene ungeri* και το ορχιοειδές *Ophrys argolica* τα οποία, όμως, λιγοστεύουν

απειλητικά από τις ανθρώπινες δραστηριότητες, καθώς και τα ενδημικά *Centaurea heldreichii*, *Centaurea niederi* και *Centaurea aetolica*.

Στην ευρύτερη περιοχή του Μεσολογγίου έχουν παρατηρηθεί πάνω από 280 είδη πουλιών μεταξύ των οποίων και 32 από τα 38 αρπαχτικά όρνεα που υπάρχουν στην Ευρώπη. Ο Σπιζαετός, ο Κραυγαετός, ο Μαυρόγυπας, ο Θαλασσαετός, ο Βασιλαετός, ο Φιδαιτός, η Ποντικοβαρβακίνα, ο Πετρίτης, το Βραχοκιρκίνεζο, το Διπλοσάινο, το Ξεφτέρι και οι Χουλιανοί φωλιάζουν είτε όλο το χρόνο, είτε εποχιακά γύρω από τη λίμνη και τα γύρω βουνά, καθώς βρίσκουν άφθονη τροφή. Ξεχωριστό το θέαμα που προσφέρουν τα φλαμίγκος, που τα τελευταία χρόνια παρατηρούνται ολόκληρο το χειμώνα και στις αρχές της άνοιξης. Εκεί ξεχειμωνιάζουν οι ελληνικοί αγριοπελεκάνοι, αλλά και άλλα πουλιά όπως Σκαλίδρες, Τρύγγες, Τουρλιά που τα βλέπουμε στις λασπώδεις περιοχές και τις εγκαταλελειμμένες αλυκές. Οι αλυκές εντάσσονται κι αυτές στον υγροβιότοπο ως ένα ειδικού τύπου υγροτοπικό σύμπλεγμα, αφού σε ορισμένες λεκάνες αναπτύσσονται στο βυθό τους φυτά με τα οποία τρέφονται αρκετά υδρόβια πουλιά.

Τον χειμώνα χιλιάδες πουλιά χώνουν τα ράμφη τους μέσα στη λάσπη σε αναζήτηση τροφής, ενώ το καλοκαίρι που το αλάτι των νερών αυξάνεται απότομα, έρχονται μεγάλα σμήνη γλάρων που τρέφονται με κουνουπόψαρα, τα οποία αποτελούν εύκολη λεία, καθώς βρίσκονται σε σύγχυση εξαιτίας της απότομης αλλαγής της αλατότητας. Πρόκειται για έναν παράδεισο για τους φανατικούς του bird watching που κρυμμένοι παρατηρούν με τα κιάλια τους τα πανέμορφα πουλιά όπως ο *Phalacrocorax pygmaeus*, ο *Pelecanus crispus*, η *Aythya nyroca*, η *Haliaeetus albicilla*, ο *Aegyptius monachus*, η *Aquila clanga* και η *Aquila heliaca*, ο *Gallinago media* (μετανάστευση). Τον χειμώνα υπολογίζεται ότι μαζεύονται περί τα 20.000 υδρόβια, εκ των οποίων 10.000 *Anas penelope*, 3.000 *Anas crecca*, 3.000 *Anas cyreata*, αλλά και 15.500 πάπιες *Fulica atra*. Η καλύτερη εποχή για το bird watching είναι η άνοιξη. Μια πραγματική κιβωτός ζωής...

Η Κυνία λίμνη, όπως την ονόμασε ο Στράβωνας, έχει βάθος 0,45 - 1,65 μέτρα, αν και σε μερικά σημεία φθάνει τα 5-6 μέτρα. Ο Αχελώος εκβάλλει δυτικά της λίμνης, αλλά τα θαλάσσια ρεύματα δημιουργούν προσχώσεις σχηματίζοντας μακρόστενες νησίδες. Γι' αυτό το λόγο χρειάστηκε να ανοιχτεί κανάλι για να φτάνουν τα πλοία στο Μεσολόγγι. Στο άνω μέρος της, η λιμνοθάλασσα στενεύει σχηματίζοντας ένα "8". Στο λαιμό ανάμεσα στα δύο τμήματά της υπάρχει το νησάκι του Αιτωλικού. Νοτιοανατολικά υπάρχει η Λιμνοθάλασσα της Κλείσοβας. Λίγο πιο 'κει οι εκβολές του Εύηνου. Στο νότο η λιμνοθάλασσα κλείνεται από τη νησίδα Τουρλίδα, ενώ εντός της υπάρχουν άλλες οκτώ νησίδες: το Βασιλάδι, η Θολή, η Κλείσοβα, το Κόμμα, η Μαρμαρού,

η Πλώσταινα, ο Προκοπάνιστος και ο Σχοινιάς γύρω από τα οποία έχουν αναπτυχθεί ιχθυοκαλλιέργειες. Τα κύρια είδη ψαριών είναι ο κέφαλος, το λαβράκι, η τσιπούρα, ο σπάρρος, τα χέλια, ο γοβιός κ.ά.

Μέσα στη λιμνοθάλασσα οι πελάδες, οι καλύβες των ψαράδων που φτιάχνονταν σε κρίσιμα για την αλιεία σημεία της λίμνης πάνω σε πασσάλους φτελιάς που στήριζαν μια ξύλινη βάση. Οι τοίχοι τους είναι φτιαγμένοι από χοντρά καλάμια δεμένα με μάτσα ψάθας και οροφή από πλεγμένο ψιλό αγριοκάλαμο. Θεωρούνταν στατικά και αρχιτεκτονικά επιτεύγματα. Σ' αυτόν τον τόπο ο χρόνος δεν μετριέται με το ρολόι, αλλά με τις εποχές της παραγωγής. Η εποχή του αβγοτάραχου, η εποχή του αλατιού, της τσιπούρας, του λαβρακιού, του γοβιού. Η τέχνη του ψαρέματος στη λιμνοθάλασσα διαφέρει από αυτή της ανοιχτής θάλασσας. Εδώ σημαντικό ρόλο παίζει η γνώση του "ιβρά" του ψαρά που ξέρει τα ρεύματα και τις φάσεις της παλίρροιας για να στήσει σωστά τα ιβάρια, τους πασσάλους που χώνονται στο βυθό και ενώνονται με ένα διχτυωτό πλέγμα, ώστε να εγκλωβίσει εκεί τα κοπάδια των ψαριών που ψάχνουν για τροφή.

Προϊόν Ονομασίας Προελεύσεως με ευρωπαϊκή βούλα, το αβγοτάραχο, "το χρυσάφι της λιμνοθάλασσας" όπως το λένε οι κάτοικοι της λιμνοθάλασσας βγαίνει από το θηλυκό κέφαλο, την μπάφα, την περίοδο της αναπαραγωγής στο τέλος Αυγούστου με αρχή του Σεπτεμβρίου και αφού αλατιστεί, αεριστεί και στεγνώσει, κερώνεται για να συντηρηθεί.

Η παντανόστιμη κουζίνα της περιοχής στηρίζεται στα ψάρια της λίμνης με πρώτο πιάτο την μπάφα καπαμά και μεζέ το αβγοτάραχο. Μετά ακολουθούν δύο φοβεροί κρασομεζέδες, το πρινσπάτο (χέλι) και το πετάλι (αρσενικός κέφαλος) που ανοίγονται, παστώνονται και ψήνονται στα κάρβουνα. Υπάρχουν φυσικά και οι τσιπούρες και τα λαβράκια που τρώγονται με σκόρδο και πατάτες και μια πικάντικη σάλτσα. Ειδυλλιακή φύση και νοστιμιά, αλάτι και γαλήνη, σε ένα τόπο όμορφο φορτισμένο με παράδοση και ιστορία που ξεκινάει από τη Μυκηναϊκή Περίοδο και φθάνει στους βυζαντινούς χρόνους - όπως μαρτυρούν τα μοναστήρια και τα ασκηταριά στα γύρω βουνά, μέχρι την ηρωική Έξοδο.

Ένας άλλος μεγάλος θησαυρός της λιμνοθάλασσας που συναντάμε δεξιά, πριν από το Μεσολόγγι, είναι οι κατάσπροι λόφοι της Άσπρης που φτάνουν μέχρι τα 15 μέτρα. Η Άσπρη είναι η μεγαλύτερη αλυκή της χώρας και παράγει το 65% του ελληνικού αλατιού. Λίγο πιο πριν η Τουρλίδα, η δεύτερη παραδοσιακή αλυκή. Οι δύο αλυκές καλύπτουν 14 χιλιάδες στρέμματα και παράγουν 130 χιλιάδες τόνους αλατιού το χρόνο. Η παραγωγή ξεκίνησε τον 19ο αιώνα με παραδοσιακό τρόπο, αλλά τις τελευταίες δεκαετίες η

εκμετάλλευση έλαβε συστηματική μορφή με την κατασκευή καναλιών και λεκανών (τηγάνια). Τον Μάρτιο ανοίγουν τα κανάλια για να μπουν τα νερά στα τηγάνια και τον Οκτώβριο γίνεται η απόληψή του από τα κρυσταλλωτήρια. Στη συνέχεια συγκεντρώνεται κατάλευκο σε μικρούς σωρούς, για να μεταφερθεί μετά με βαγονέτα στο "αλώνι" όπου ξεπλένεται και μετά μεταφέρεται σε μηχανικές ταινίες στις υπαίθριες αποθήκες, σχηματίζοντας εντυπωσιακούς κατάλευκους κώνους ύψους έως 15 μέτρα.

ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΛΙΜΝΟΘΑΛΑΣΣΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

"Ἡέλιος δ' ανόρουσε λιπών περικαλλέα λίμνην"
(Οδύσσεια γ.1)

Με την Ομηρική περιγραφή της "λίμνης -καλλονής, που αφήνοντάς την ανέβαινε ο ήλιος", έχει κανείς την εντύπωση πως αυτά τα νερά δοξάστηκαν στον όρθρο του Μύθου και της Ιστορίας, προτού ακόμα γίνουν και ο σκηνοθετικός διάκοσμος της Φεγγαροντυμένης, που έβγαινε απ' τη μαγευτική ακινησία της ίδιας λίμνης, στους Ελεύθερους Πολιορκημένους του Σολωμού:

*Αλλά στις λίμνης το νερό, π' ακίνητο 'ναι κι άσπρο,
Ακίνητ' όπου κι αν ιδείς, και κάτασπρ' ως τον πάτο,
Με μικρόν ίσκιον άγνωρον έπαιξ' η πεταλούδα,
Που 'χ' ευωδίσει τς ύπνους της μέσα στον άγριο κρίνο.*

Αλαφροϊσκιωτε καλέ, για πες απόψε τι 'δες·

15

*Νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια!
Χωρίς ποσώς γης, ουρανόσ και θάλασσα να πνένε,
Ουδ' όσο κάν' η μέλισσα κοντά στο λουλουδάκι,
Γύρου σε κάτι ατάραχο π' ασπρίζει μες στη λίμνη,
Μονάχο ανακατώθηκε το στρογγυλό φεγγάρι,*

(Σχεδιάσμα Γ', "Πειρασμός")

Είναι γεγονός βέβαια, ότι μετά το Σολωμό το ιστορικό Μεσολόγγι, ως σύμβολο Ελευθερίας "ένδοξο και ηρωικό", μαζί με τα παράγωγα μοτίβα του, ταξιδεύει στην Ελληνική και παγκόσμια λογοτεχνία, εξασφαλίζοντας πλέον τη διαχρονικότητά του.

Το Μεσολόγγι, ως εικαστικός θησαυρός, με την ιδιομορφία του γεωφυσικού του περιβάλλοντος (Messolaghi=τόπος εν μέσω λιμνών), ταξιδεύει επίσης σε πολλά λογοτεχνικά κείμενα δημιουργών που έχουν κυρίως βιωματική και λιγότερο αναγνωστική σχέση με την περιοχή. Επομένως δεν είναι καθόλου εύκολο και δυνατό, σε ένα σύντομο κείμενο, να καλυφθεί το εύρος των σχετικών αναφορών, ούτε στην πρώτη ούτε στη δεύτερη περίπτωση (που αποτελεί και το θέμα μας, δηλαδή ο λιμνότοπος/η λιμνοθάλασσα), πόσο

μάλλον, αφού οι περισσότερες από τις κάθε μορφής λογοτεχνικές αναπαραστάσεις, κουβαλάνε πλέον και το βάρος της ιστορικής φόρτισης.

Τολμώντας μια τέτοια δειγματική ανθολόγηση θα συναντήσουμε πολλούς "λιμνοθρεμένους" ή όχι, που άπλωσαν τη λιμνοθάλασσα στην ποίησή τους. Ένα από τα πρωιμότερα ποιήματα γράφτηκε από τον **Σπυρίδωνα Τρικούπη** (1788-1873) με τίτλο «Λίμνη του Μεσολογγίου». Περιγράφει την νυχτερινή ανοιξιιάτικη εικόνα της "κυματούσας" λίμνης και παράγει ύστερα άλλες επιμέρους εικόνες και συναισθήματα - παιχνιδίσματα ανάμεσα στη ζωή και το θάνατο όπως υπαγόρευε ο νεοελληνικός ρομαντισμός της εποχής:

"Εις την λίμνην κυματούσα μια μαϊάτικη νυχτιά/ Η πολύπαθη καρδιά μου εποθούσε μοναξιά [...]».

Έρχεται ύστερα ο **Κωστής Παλαμάς** (1859-1943) που μεγαλώνει κι ανασταίνεται δίπλα στην ιστορική και γραφική λιμνοθάλασσα. Η φυσική ομορφιά, τα υπέροχα ηλιοβασιλέματα, τα πυροφάνια της νύχτας, τα ξερονήσια τα "αλατόπηχτα" και τα φυκοστρωμένα, τα πρυάρια κι οι ψαράδες στους σκληρούς καθημερινούς αγώνες, το νερό και οι άνθρωποι, γενικότερα, δίπλα στα μυθικά τοπία με τις Παλαμικές "μαΐσσοες" και τα "ξωτικά", αποτελούν τις ακριβές ψηφίδες στην θεματική ενότητα της σειράς "Τραγούδια της λίμνης" στη συλλογή του **ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΜΟΥ** (1884). Επίσημα τραγουδιστής της Λιμνοθάλασσας καθιερώνεται ο Παλαμάς με τα ποιήματα **ΚΑΗΜΟΙ ΤΗΣ ΛΙΜΝΟΘΑΛΑΣΣΑΣ** (πρωτοδημοσιεύονται το 1908 και εκδίδονται αυτοτελώς το 1912). Όλος ο κόσμος της Λιμνοθάλασσας "ηρωικός για την ιστορία, στοργικός για τα πρώτα χρόνια του ποιητή" λαξεύεται με την πέννα του σε στίχους, όπως του υπαγορεύει η νοσταλγία του παιδικού παραδείσου:

**Η λίμνη του Μεσολογγίου
(απόσπασμα)**

**'Σα' σε βλέπω πάντα να 'σαι
Δίχως κύμ' αγριωπό,
Να γελάς και να κοιμάσαι,
Λίμνη, σ' αγαπώ.**

Με το γλήγορο πρυάρι,
Νύχτα, δειλινό, πρωί,
Μέσ' 'ς τη γαλανή σου χάρι
Νοιώθω μόνο τη ζωή.

Μέσ' 'ς το ζωντανό σου αγέρι
Πύχει αρμύρας ευωδιά
Νοιώθω μόνο 'σαν ξεφτέρι
Μέσ' 'ς τα στήθια την καρδιά.

Πριν βραδυάσ' είμ' εδώ πέρα,
Είμαι, ο ήλιος πριν να βγη,
«Έχε 'γειά» να 'πω 'ς τη 'μέρα,
«Καλώς ήρθες» 'ς την αυγή.

Τι χαρά, τι καλωσύνη,
Όταν η αυγή χυθή,
Όταν η ήμερα σβύνη,
Όταν η νυχτιά απλωθή'

Όταν το βαρύ σταλίκι
Μέσ' 'ς τα χέρια μου κρατώ,
Κι' απ' τα ρήχη κι' απ' τα φύκη
Περνώ σπρώχνοντας μ' αυτό,

Κ' έναν ήχο εκείνο βγάνη,
Ένα γέλιο απ' τα νερά,
Που φλογέρα δεν το φτάνει
Και πουλί δεν το περά.

Μοναχά για σένα έχω
Προκοπή θαλασσινή,
Ούτε θέλω αλλού να τρέχω
Με βαρκούλα, με πανί.

Η ψυχή μου αναγαλλιάζει
Ντροπαλή 'ς τα ντροπαλά,
Όσω φεύγει και τρομάζει
Τα πελάγη τα τρελλά.

Δίνει λύπες και φαρμάκια,
Κ' είν' η θάλασσα κακιά,
Συ ποτέ δεν έχεις κάκια
Κ' είσαι πάντοτε γλυκειά.

Σα' σε βλέπω πάντα να 'σαι
Δίχως κύμ' αγριωπό,
Να γελάς και να κοιμάσαι,
Λίμνη, σ' αγαπώ!

Σ' αγαπώ γιατί αφίνει
Η θωριά σου μέσ' 'ς το νου
Του δικαίου τη γαλήνη
Και τη λάμψη τ' ουρανού.

Γιατί βλέπω τους 'δικούς μου
Μέσα εις σε κυματισμούς,
Και τους πλέον τρυφερούς μου
Ψιθυρίζεις στοχασμούς.

Ο Κωστής Παλαμάς με το ποίημά του "Μια πίκρα" αναπολεί τη λιμνοθάλασσα του Μεσολογγίου, πόλη από την οποία καταγόταν και στην οποία έζησε για ένα διάστημα μετά το θάνατο των γονιών του. Το ποίημα προέρχεται από τη συλλογή "Οι καημοί της λιμνοθάλασσας" (1912)

Μια πίκρα
Τα πρώτα μου χρόνια τ' αξέχαστα τά 'ζησα
κοντά στ' ακρογιαλί
στη θάλασσα εκεί τη ρηχή και την ήρεμη

στη Θάλασσα εκεί την πλατιά, τη μεγάλη.

Και κάθε φορά που μπροστά μου η πρωτάνθιστη

ζωούλα προβάλει,

και βλέπω τα ονείρατα κι ακούω τα μνήματα

των πρώτων μου χρόνων κοντά στο ακρογιάλι,

στενάζεις καρδιά μου το ίδιο αναστέναγμα.

Να ζούσα και πάλι

στη Θάλασσα εκεί τη ρηχή και την ήρεμη,

στη Θάλασσα εκεί την πλατιά, τη μεγάλη.

Μια μένα είναι η μοίρα μου, μια μένα είν' η χάρη μου,

δε γνώρισα άλλη:

Μια Θάλασσα μέσα μου σα λίμνη γλυκόστρωτη

και σαν ωκιανός ανοιχτή και μεγάλη.

Και να! μέσ' στον ύπνο μου την έφερε τ' όνειφο

κοντά μου και πάλι

τη Θάλασσα εκεί τη ρηχή και την ήρεμη,

τη Θάλασσα εκεί την πλατιά, τη μεγάλη.

Κι εμέ, τρισαλίμονο! μια πίκρα με πίκραινε,

μια πίκρα μεγάλη

*και δε μου τη γλύκαινες πανώριο ξαγνάντεμα
της πρώτης λαχτάρας μου, καλό μου ακρογιάλι*

*Ποια τάχα φουρτούνα φουρτούνιαζε μέσα μου
και ποια ανεμοζάλη,
που δε μου την κοίμιζες και δεν την ανάπαυες,
πανώριο ξαγνάντεμα κοντά στ' ακρογιάλι;*

*Μια πίκρα είν' αμίλητη, μια πίκρα είν' αξήγητη,
μια πίκρα μεγάλη,
η πίκρα που είν' άσβηστη και μέσ' στον παράδεισο
των πρώτων μας χρόνων κοντά στο ακρογιάλι*

Οι Παλαμικοί στίχοι για τη Λιμνοθάλασσα ταξιδεύουν, από τους Καημούς και μετά, εγκιβωτισμένοι, αυτούσιοι ως παραθέματα ή ως αναφορές ακόμα και ως συνειδητή συνομιλία ή απρόσμενη συνάντηση μοτίβων του νερού, σε ποιήματα ομοτέχνων που γεννήθηκαν ή έζησαν στο Μεσολόγγι και ακολούθησαν ή όχι την Παλαμική ποιητική παράδοση. Εννοώ κυρίως τους πρώτους ή δεύτερους "μεταπαλαμικούς", το Μιλτιάδη Μαλακάση, το Ρήγα Γκόλφη και το Θανάση Κυριαζή, καθώς και τον "Εστέτ" της ίδιας γενιάς Μίμη Λυμπεράκη.

Δεν πρέπει να παραλείψουμε βέβαια το συνομίληκο του Παλαμά, **Γεώργιο Δροσίνη** (1859-1951) που έχει κι αυτός γονείς Μεσολογγίτες αλλά γεννιέται και μεγαλώνει στην Αθήνα. Αν και τα μοτίβα του, που αφορούν την Μεσολογγίτικη εντοπιότητα, κινούνται περισσότερο στην ατμόσφαιρα των Θρύλων και των μύθων της περιβάλλουσας Αιτωλίας ή και ολόκληρης της Ρούμελης, εντούτοις διαλέγεται, μάλλον απροσδιόριστα, με το θέμα του νερού,

Στα νερά της λίμνης τ' άβαθα
κάποιο φως τη νύχτα εφάνη
φτωχικό, θολό τρεμάμενο
των ψαράδων πυροφάνι

("Στα νερά της λίμνης", 1915)

ή πιο συγκεκριμένα στο "Θάνατο του Κύκνου" όπου τοπίο και ιστορία
αρδεύουν το ποίημα:

Εκεί, που η μαύρη φαλαρίδα κ' η άγρια πάπια
χειμαδιό βρίσκουν στην προσηλιακή στεριά,
της λιμνοθάλασσας τ' ακρόνερα τα σάπια
τι ήρθες ζητώντας, λευκέ κύκνε του Βοριά;

Επανερχόμαστε όμως στους μεταπαλαμικούς και συγκεκριμένα στον **Μιλτιάδη Μαλακάση** (1869-1943). Απ' το ξεκίνημα της ποιητικής του πορείας μέχρι το τέλος της ζωής του, διαρκής είναι η φροντίδα του για τα "καλύτερα ποιήματά του", όπως ο ίδιος ονομάζει τα ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΤΙΚΑ. Πρόκειται για μια κατηγορία ποιημάτων που ξεχώριζε και ετοίμαζε για έκδοση, αλλά τελικά κυκλοφόρησαν μετά το θάνατό του, ενώ διάσπαρτα υπάρχουν σε προηγούμενες ποιητικές συλλογές (εδώ ανήκουν Τα τραγούδια της Λίμνης και το "Τραγουδάκι της λιμνοθάλασσας").

Δε θα αναφερθούμε στο έντονο λαϊκό στοιχείο ή στον εξιδανικευμένο ρεαλισμό του Μαλακάση που έκανε αγαπητές και προσλήψιμες τις ποιητικές προσωπογραφίες του Μεσολογγίτη τραγουδιστή Θανάση Μπαταριά ή του αισθητικού συμβόλου Τάκη Πλούμα, παρόλο που στο φόντο της αφήγησης υπονοείται η Λιμνοθάλασσα. Περιοριζόμαστε μόνο στη θηλυκή προσωποποίηση της Λίμνης και στην ερωτική συνομιλία που αρχίζει ο Μαλακάσης μαζί της, στο πρώτο κίόλα ποίημα, του πρώτου βιβλίου:

Σ' εσέ, που η μέρα σε ξυπνά
Μ' ονειφεμένα χάρδια,
που μαγεμένα ξέφωτα
Σ' αποκοιμούν τα βράδια,
Που κι οι βοριάδες σε φιλούν,
Αλαφροκυματούσα
Σ' εσέ το δαχτυλίδι της
Το ρίχνει τώρα η Μούσα
(Τραγούδια της Λίμνης).

Μετά το μυστικό αρραβώνα του ποιητή με τη Λίμνη-Μούσα, διαμορφώνεται το κλίμα του ποιητικού τοπίου με τα σταθερά σύμβολα όχι μόνο του αστικού χώρου στον οποίο σταδιοδρόμησε αλλά και της υπαίθρου απ' όπου ξεκίνησε.

Η λίμνη ως στοιχείο εντοπιότητας τον ακολουθεί, άλλοτε ως αίσθημα νοσταλγίας για έναν κόσμο που χάθηκε κι άλλοτε ως ιδανικός καθρέφτης που διαθλά την ψυχική πραγματικότητα και εκφράζεται με τη γλώσσα των συμβόλων:

**Πέρα που σβύν' η θάλασσα
τα χρώματα του ονείρου,
Στις ανοιχτές χρυσόπορτες
Του φλογισμένου απείρου
(Τραγούδια της Λίμνης)**

Λίγο νεότερος ο **Ρήγας Γκόλφης** (1882-1958) Ευρυτανικής καταγωγής «της Μούσας υποτακτικός, της λίμνης αποπαιδί», έχει κι αυτός την "τύχη" να γεννηθεί στο Μεσολόγγι, όπως αυτοπροσδιορίζεται στην ποιητική του αυτοβιογραφία, και αφιερώνει αρκετούς στίχους στην "πατρίδα, λιμνοθάλασσα" ή στην "πατρίδα λίμνη", εμπλέκοντας τα μοτίβα αυτά και άλλα, σε συγγενείς στίχους άλλοτε διάφανα ερωτικούς κι άλλοτε με την αχλύ των συμβόλων.

**Ας το στορίσει η θάλασσα το γλυκανάβλεμά σου[...]
Ας το στορίσει η λίμνη μας, που σα βρεθεί μπροστά σου
κάποιο χαϊρέτισμα αρχινάει και τα νερά σαλεύει [...]
(Τα τραγούδια του Απρύλη)**

Σε μια από τις πρώτες του ποιητικές συλλογές, **ΥΜΝΟΥΣ** (1921), περιλαμβάνει ολόκληρη ενότητα 18 ποιημάτων με τίτλο "Κυματούσα λίμνη", ορατό διακείμενο από τη «Λίμνη του Μεσολογγίου» του Σπυρίδωνα Τρικούπη που αναφέραμε στην αρχή.

Ανάλογη συνομιλία με αφορμή το ίδιο θέμα εντοπίζουμε στο ποίημα "Υμνος" που αφιερώνει στον Παλαμά "Για τους Καημούς της Λιμνοθάλασσας". Αποκόπτω τρεις μόνο στίχους: Μέσα σου κλεις ασώπαστο της θάλασσας το βόγγο/ μα της πατρίδας λίμνη σου την ήμερη λαχτάρα/στη θύμησή σου αναζητάς κι ολοένα συντυχαίνεις. (Λυρικά Χρώματα).

Το ίδιο κάνει και με το Μαλακάση, στο ομότιτλο ποίημά του, νοτίζοντας κι εκεί τους στίχους του με την αρμύρα της λιμνοθάλασσας-πατρίδας. Ο Γκόλφης δηλαδή συνειδητά συνομιλεί με τους προγενέστερους ομοτέχνους του στο θέμα αυτό, αλλά και με τους συγχρόνους του όπως τουλάχιστον προκύπτει από το ποίημα "Μεσολόγγι" (σταλμένο σε επιστολή το 1957 στον

Μεσολογγίτη ποιητή Γεράσιμο Κασόλα), όπου συμπυκνώνει όλο το «ιδεατό τοπίο της νοσταλγίας του» που τον ακολουθεί μέχρι το τέλος της ζωής του:

*Η άχνα της λιμνοθάλασσας. Τριγύρω τα βουνά
γαλάζια, αλαφροϊσκωτα. Πιο πέρα το κανάλι.
Ροδόχρυσο το ηλιόγευμα. Το πριάρι αργοπερνά.
Καλοκαιριάτικο, όνειφο ψυχής, το μαϊστράλι [...]*

Ο επόμενος κρίκος αυτής της θεματικής συνέχειας είναι ο, Ευρυτανικής επίσης καταγωγής, **Θανάσης Κυριαζής** (1887-1950), ο οποίος έφηβος ήλθε στο Μεσολόγγι να τελειώσει το τριτάξιο Γυμνάσιο. Η ιστορική και πνευματική παράδοση δίνει το στίγμα της στην ποίησή του απ' τη δεύτερη κιόλας ποιητική συλλογή, τότε ως ένα αχώριστο δίδυμο, η λιμνοθάλασσα και το αθάνατο Μεσολόγγι, τότε ως εικαστικό ερωτικό φόντο μιας έξοχης Θηλυκής προσωπογραφίας:

**Είτανε και τα χείλη σου.
-Σαν πυρωμένη βούλα
να γράφει τα φιλιά.
Κερά της λιμνοθάλασσας,
Μεσολογγιτοπούλα,
πούχες τη μαύρη Ελιά...
(Στιγμές που ζω)**

Ο **Μίμης Λυμπεράκης** (1880-1967), νεορομαντικός ποιητής, ο Εστέτ, στον οποίο αφιερώνει ο Κοσμάς Πολίτης την *EROICA* και τον ταυτίζει με τον ήρωά του τον "Κλήμη", γεννήθηκε στο Μεσολόγγι και πέθανε στο Μεσολόγγι, "όπου έζησε τα τελευταία 27 χρόνια της ζωής του». Έναν ερημικό περίπατο, σ' έναν παραλιμνοθαλάσσιο δρόμο, την ώρα του δειλινού (με τις προεκτάσεις που κρύβει και η φιλοσοφική περιπλάνησή του) περιγράφει σε ρυθμικό στίχο ο μοναχικός αφηγητής του κοσμογυρισμένου Μίμη Λυμπεράκη:

**Νυχτόπασμα, στα δυσμικά βουνά αργοπορεί το φως
της μέρας
κάπου ανάβουν μια φωτιά στη μακρινή εξοχή
από τη θάλασσα αόριστες φωνές, ο βραδυνός φέρνει αέρας
και ύστερα πάλι απλώνεται παντού η σιωπή.**

**Ερημικός περπατητής το δρόμο έχω πάρει
που η νιότη μου εχάρηκε με όλους τους καιρούς
των караβιών αγνάντευα το διάβα στο κανάλι**

**και η ζωή των ταξιδιών μου μάγευε τους λογισμούς[...]
(Παιδικοί Ύμνοι)**

Στη μεταπολεμική ποίηση, το Μεσολόγγι επανέρχεται ως σύμβολο ελευθερίας με όλα τα συνώνυμά του (αντίσταση, αξιοπρέπεια, ελπίδα εξόδου απ' τα αδιέξοδα) και η λιμνοθάλασσα φορτώνεται το βάρος των μαρτυρικών προσώπων.

Στο ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ (1949) του Μιχάλη Κατσαρού, η εικόνα της "πνιχτής λιμνοθάλασσας" παραπέμπει στο βούρκο και το αδιέξοδο της κοινωνικοπολιτικής ζωής. Ο ίδιος δεν είναι Μεσολογγίτης. Όμως:

**Τα νερά κοιμούνται/τα νερά σωπαίνουν./Ματωμένα μαντήλια προμηνάνε
το τέλος/στην πηχτή λιμνοθάλασσα.**

**Και παρακάτω οι ψαράδες παλεύουν με τα κύματα και τα απειλητικά
Θαλασσοπούλια:**

**Κάτω στη Λιμνοθάλασσα/ μετετοπίζει ο ήλιος την καρδιά του./ Χέρια
με κρύες παλάμες προσμονής /Παλεύουν/με τα κύματα /ανατριχιάζουν τα
γλιστερά φύκια/θαλασσοπούλια μου τρυπάν το πρόσωπο/κι όλα με
καλούν/κι όλα με προστάζουν/ τον αδελφό μου τον ψαρά για ν'
αναστήσω[...] (Μεσολόγγι)**

Λίγα χρόνια μετά, ο Τάσος Γιανναράς, (1920-1977) από τα Δωδεκάνησα, μεγαλωμένος όμως στο Μεσολόγγι και εμπνευσμένος από τους μύθους και τις παραδόσεις της ευρύτερης περιοχής, δημοσιεύει ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΑΝΗΛΙΑΓΟΥ (1952). Μια από τις τρεις διαδρομές του Ανήλιαγου προς το φως είναι αυτή που οδηγεί στο Μεσολόγγι. Ανεξάντλητη πηγή εικόνων γίνεται η Λιμνοθάλασσα, σε μια αντιπαράθεση με το ύψος του φωτός. Κάτω η μαυρίλα του βυθού, τα βάθη τα μουντά και τα φύκια. Πάνω τα άστρα, τα μαϊστράλια κι ο Ήλιος. Από τα σκοτεινά στα διαυγή, όλη η πνευματική οδοιπορία! Το παιχνίδι με τον ήλιο συνεχίζεται: Βουλιάζει ο ήλιος στη λιμνοθάλασσα/κι αφήνει τώρα ν' αφουγκράζομαι,/ τις μυστικές συγκρούσεις μες το αίμα μου. Η φυσική γεωγραφία μεταλλάσσεται σε συμβολική θαλασσογραφία. Η γένεση κι ο σχηματισμός του αλατιού σε ονειρική εικόνα δίπλα στη διάφανη στιγμή της μεταμόρφωσης:

**Τ' αλάτι βγαίνει απ' την αχνή σιγή και σε κοιτάζει
κι εσύ μες στο κοχύλι σου μαζεύεσαι ξανά
απ' την τρομάρα του στοιχειού που γρήγορα ξαλλάζει
και πήζει γύρω σου από φως ολόασπρα βουνά.
("Ρεμβασμός στις αλυκές").**

Ο **Τάκης Καρβέλης** (1925, Αιτωλικό) ανασύρει από τη γενέθλια υδάτινη πολιτεία του βιωματικές εικόνες σταματημένες στα αμέριμνα τοπία του παρελθόντος και επιμένει στη σιωπηλή ελεγεία της Θάλασσας, συνυποδηλώνοντας έτσι την ατομική αλλά ταυτόχρονα και την κοινή περιπέτεια της γενιάς του:

*Η Θάλασσα χαμένη στο ασημί της μνήμης
σταλάζοντας τη σιωπηλή της ελεγεία
στ' αμέριμνα τοπία
των ξεχασμένων φωτογραφιών
(Κατάθεση)*

Έρχεται μετά ο **Θωμάς Γκόρπας** (1936-2003), «500 ετών Μεσολογγίτης», με την ιδιότυπη ποίησή του και τα παιδικά του χρόνια να τον ακολουθούν μαζί με την "πλωτή" του πόλη: "Τα μόνα δικά μου ήταν Θάλασσα η λιμνοθάλασσα/ και σάλτσινά της και ξένα όλα τ' άλλα/ κ' η Θάλασσα ήταν απέραντη μεγάλη τραγουδίστρια Ανατολής /και Δύσης και τα σάλτσινά της παραδεισένιοι κήποι μ' άνθη-παιδιά, πουλιά-αετούς τη μπάλα για νεράιδα..." ("Παιδικά χρόνια", Στάσεις στο μέλλον). Η πατρίδα-πόλη, πρώτη μεγάλη αγάπη, ανακαλεί απανωτές βιωματικές εικόνες: απ' το φυσικό περιβάλλον ελάχιστες, απ' την καθημερινότητα περισσότερες, και ισχυρότερες εκείνες του μέσα κόσμου. Αντιγράφω τη δεύτερη στροφή με τα "σάλτσινά στεφάνια" και τον απρόσμενο ίλιγγο των παραστάσεων:

Πατρίδα μου
πρώτη μεγάλη αγάπη μου και πρώτη γλύκα της ζωής
χρυσάφι στα σκοτάδια μάτια μου και λάδι ψυχής
σκαμμένος τώρα από ποταπότητες εχθρούς και φίλους
ξεναθυμάμαι αετούς στεφάνια σάλτσινά και μώλους
χασίσια που με ξεγελάν και λέω πως σε φτάνω
μες στα τραγούδια μου όπου όλο σε βρίσκω και σε χάνω
πόλη μου που με πας από τον Κάτω Κόσμο στον Απάνω...
(*"Μεσολόγγι"*, Στάσεις στο Μέλλον)

Της ίδιας γενιάς ο **Νίκος Αντωνάτος** (1937) με τη λιμνοθάλασσα ισοδύναμη της μνήμης που κοσκινίζει τις μαρτυρίες "ακοίμητη", όπως η αγάπη, ασάλευτη, αφώτιστη να καρτερεί με θηλυκά καμώματα:

**Θαύμα ιωδίου τούτη η νύχτα
στης λιμνοθάλασσας τα πάνω στέκια**

κι η Θάλασσα ασάλευτη χωρίς πνοή ανέμου
ατρέμα
Της λίμνης της να γλείφουν κύματα μόλις
το γιαλό κι εγώ ν' αδημονώ όσο
εκείνη μ' όστρακα απ' το υγρό της πάθος
καλλωπίζεται. (Ανοιχτά της Νύχτας)

Και η ποίηση συνεχίζει και στη γενιά του '70. Το πρώτο ποίημα της πρώτης ποιητικής συλλογής ΜΑΝΘΡΑΣΠΕΝΤΑ (1977) του Γιάννη Υφαντή, μοιάζει μ' ένα σπάνιο εικαστικό τοπίο των αλυκών της λιμνοθάλασσας κι ας μην ορίζεται. Βιωματικές εικόνες του ποιητή που έχει Αιτωλικές ρίζες και ο δρόμος του τον φέρνει και μας φέρνει, δίπλα στα λευκά αλατόβουνα, στις Αλυκές της Άσπρης, κάθε φορά που ταξιδεύουμε τουλάχιστον προς την πρωτεύουσα. Ο Υφαντής πάνω στο αλάτι, καρπό της Θάλασσας, βάζει το ζώο της φωτιάς και του Ήλιου για να παραστήσει τη συνένωση του κοσμικού και πνευματικού κάλλους.

Βουνά του αλατιού κι απάνω τους
το ζώο της φωτιάς
Ο πόνος στο έβγα του και η Θάλασσα
Να τη μας πάλι εδώ
Πριν κλείσει μια στιγμή
Ύστερα από μια αιωνιότητα
Να τη μας πάλι εδώ
Έλα Λοιπόν
(Μανθρασπέντα)

Ο Μάκης Πασσίσης, της γενιάς του '70 επίσης, περιπλανώμενος στους δρόμους της μνήμης φτάνει στο Μεσολόγγι των παιδικών και εφηβικών του χρόνων κι ανασυνθέτει στο έργο του ΣΑΛΤΣΙΝΙΑΣ (2004), "έμμετρα και όσο γινόταν σκωπτικά", τα προσωπικά του βιώματα με σκηνικό τη λιμνοθάλασσα και την αμπολιά, έκταση με αρμυρίκια, βούρλα και σάλτσινά όπως λέγονται απ' τους ντόπιους τα αλίπεδα με το κρυσταλλωμένο πάνω τους αλάτι.

Ήρωες, οι άνθρωποι της δεκαετίας του 1950 και 1960, στον καθημερινό αγώνα της ζωής και παραδίπλα τα παιδιά με τον ελεύθερο χ'όνο τους στο μαγικό κόσμο των σάλτσινων, λίγο πριν «τις ανίερες παρεμβάσεις που άρχισαν στα τέλη της δεκαετίας του '60».

Αποθανατίζεται λοιπόν ένας "υγρο-στερεός πολιτισμός" χαμένος πια μαζί με τις πελάδες και τα σάλτσινά του:

Τα ίχνη των πελμάτων
μ' αλάτι χαραγμένες
ζωγράφισαν στα σάλτσινια
στιγμές απ' τον καθένα [...]
Σιγά-σιγά τα σάλτσινια
σαν μπακλαβάς κοπήκαν
συλήθηκαν, πουλήθηκαν
εχτίστηκαν, χαθήκαν
(Σαλτσινιάς)

Είναι προφανές ότι κάθε γενιά ποιητών έχει σχηματίσει μια ιδανική εικόνα για το Ελληνικό αυτό τοπίο με το ιστορικό του βάρος και το φυσικό του κάλλος. Το ίδιο συμβαίνει και με τους πεζογράφους. Η ενδεικτική αυτή περιδιάβαση στο χώρο της ποίησης δεν είναι, σίγουρα, επαρκής. Αλλά κι ο χώρος της πεζογραφίας γεμίζει από τα υδάτινα σκηνικά του **Αντώνη Τραυλαντώνη**, του **Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου**, της **Ακακίας Κορδόση**, της **Ελένης Χωρεάνθη** και άλλων.

Αναφορές στις λογοτεχνικές αναπαραστάσεις της λιμνοθάλασσας γίνονται συνεχώς από ευαίσθητους μελετητές (ιστορικούς, λαογράφους, περιβαλλοντολόγους, αρχιτέκτονες, βιολόγους, ανθρωπολόγους), οι οποίοι επιμένουν να κοσμούν συχνά ή να ενισχύουν τα κείμενά τους με ποιητικά ή πεζά παραθέματα λογοτεχνών, που ιστόρησαν αλλοτινές φυσικές ομορφιές και όψεις ζωής, άγνωστες πια μετά την ανθρώπινη επέμβαση (αποξήρανση, οικοπεδοποίηση κλπ.).

Ενδεικτικά σημειώνουμε το Λεύκωμα Μεσολόγγι 1930-1990, που επιμελήθηκε ο **Γιώργος Κοκοσούλας** (καθώς και τα κείμενα του **Σπύρου Κανίνια** και της **Ακακίας Κορδόση** σ' αυτό), την επιστημονική μελέτη της **Κ. Μπάδα**, Ο κόσμος της εργασίας. Οι ψαράδες της λιμνοθάλασσας Μεσολογγίου (με αναφορές στον Τραυλαντώνη, τον Καρκαβίτσα, στον Παλαμά κλπ.), το κείμενο του **Παντελή Μπουκάλα** "Το Μεσολόγγι και οι ποιητές του" (εφ.Καθημερινή, «Επτά ημέρες» 27/11/2005), ακόμη και τα "Μνημεία ευλάβειας" του **Θανάση Παλιούρα** με το λυρικό επίλογό του: «Όλα στα ακίνητα νερά της φημισμένης λιμνοθάλασσας, μοιάζουν να λειτουργούνται».

Κι ο κατάλογος των θαυμαστών ιστορητών δεν θα τελειώνει ποτέ όσο η μνήμη θα γλυστρά από παράλληλους χρόνους βιωμένους και όσο η πολιτεία του νερού θα συμπλέει στα ήρεμα νερά της λιμνοθάλασσας...

